

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Бєленька Г. В.

У статті розкрито сутність поняття "професійна компетентність вихователя дітей дошкільного віку", показано етапи її формування у майбутніх фахівців в умовах університетської освіти.

Ключові слова: компетентність, компетенція, вихователь дітей дошкільного віку, освітній процес.

В статті раскрыто сущность понятия "профессиональная компетентность воспитателя детей дошкольного возраста", показано этапы ее формирования у будущих специалистов в условиях университетского образования.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, воспитатель детей дошкольного возраста, образовательный процесс.

The article elucidates the essence of the concept "professional competence of preschool educators" and shows stages of its formation in conditions of university education.

Key words: competence, competency, preschool educator, educational process.

Актуальність теми. Масштабні за соціальними наслідками зміни, що нині відбуваються у світі та в Україні, значною мірою пов'язані з розвитком духовності людини. Тому вони не можуть не позначатися на всіх ланках освіти як важливому чиннику формування підростаючого покоління. Відповідно до українського законодавства дошкільна освіта у цьому зв'язку є первинною складовою системи безперервної освіти. Україна – одна із небагатьох країн світу, в якій на державному рівні визнано обов'язковість дошкільної освіти та її пріоритетну роль у формуванні особистості. Це свідчення того, що українське суспільство об'єктивно готове до сприйняття принципово нового розуміння статусу і ролі дошкільної освіти.

Сучасні діти дошкільного віку живуть у динамічному середовищі, яке постійно розвивається. Їхніми характерними рисами стають: висока емоційна чутливість, розумова активність і обізнаність у більшості доступних сфер навколишньої дійсності; невірноваженість нервової системи; незадовільний стан здоров'я, відмінності у ціннісних орієнтаціях.

У цих умовах вихователі дітей дошкільного віку здебільшого не готові до врахування у навчально-виховному процесі зазначених рис. Така ситуація зумовлює конкретні вимоги до професійної компетентності вихователя – особи, від якої значною мірою залежить успішність розвитку дитини в дошкільні роки. Тож питання професійної компетентності фахівців сучасної системи дошкільної освіти виходить на перший план як надзвичайно значуще для прогресивного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що формування окремих складових професійної компетентності педагога відображено у дослідженнях А. Богуш, Н. Денисенко, Н. Гавриш, Е. Карпової, О. Кононко, Н. Лисенко, Н. Ничкало, Т. Поніманської, Л. Хоружої. Проте цілісного дослідження процесу формування професійної компетентності педагога дошкільної ланки освіти в Україні здійснено не було.

Мета статті полягає в окресленні сутності поняття "професійна компетентність вихователя дітей дошкільного віку" та методики її формування у студентів у період їхнього навчання в університеті.

Її завдання вбачаються автором у висвітленні етапів формування професійної компетентності майбутніх вихователів в умовах навчання в університеті та особливостей їх протікання.

Виклад основного матеріалу. У сучасній освіті результат фахової підготовки розглядається у категоріях "компетенція" та "компетентність". Під "компетенцією" розуміють наперед задану вимогу до освітньої підготовки (стандарт), опис повноважень, окреслення сфери діяльності, потенційну можливість особистості (Є. Зеєр, І. Зимня, А. Дорофєєв, Н. Копилова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Н. Печенюк, Н. Тализіна, Л. Хихловський, В. Шадріков, Р. Шакуров, К. Шапошніков, В. Шепель та інші). "Компетентність" визначається як підготовленість і реалізована здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. У її структурі традиційно виокремлюють знання, вміння, цінності, ставлення та досвід поведінки.

Професійна компетентність – вид компетентності, що характеризує особистість у контексті виконання нею професійних обов'язків. Дослідження І. Бега, А. Богуш, В. Бондаря І. Зязюна, Е.

Карпової, В. Кузя, Т. Танько та ряду інших авторів підтверджують думку про те, що поняття професійної педагогічної компетентності є складнішим, ніж загальне поняття "професійна компетентність". Так, І. Зязюн підкреслює, що, крім знань і умінь, педагогові необхідні певні особистісні якості, адже він сам є засобом впливу на учня. Крім того, формування підростаючої особистості значним чином залежить від спрямованості педагога, його поведінки, яка безпосередньо впливає на дитину, віддзеркалюючись у її підсвідомості. Отже, специфіка структури професійної компетентності вчителя і вихователя полягає в урахуванні професійно значущих якостей особистості.

Професійна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу характеризує його здатність виконувати професійні завдання діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно значущих якостей, серед яких провідними є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатія та комунікативність.

Професійні *компетенції* вихователя дошкільного навчального закладу визначені Галузевим стандартом вищої освіти. До таких компетенцій належать: оздоровчо-профілактична, діагностико-прогностична, плануюча, навчально-розвивальна, виховна, комунікативна, просвітницька, організаційно-педагогічна, контролююча і самовдосконалення.

Компетентність є результативно-діяльнісною характеристикою освіти. Професійна компетентність вихователя формується емпіричним шляхом або в процесі цілеспрямованого навчання у вищому навчальному закладі, де особистість поступово оволодіває фаховими компетенціями. Основними *етапами* формування професійної компетентності вихователя в умовах навчання є: адаптаційно-орієнтувальний, під час якого відбувається усвідомлення і осмислення вибору професії, корекція ціннісних пріоритетів, оволодіння мета- та спеціальними вміннями учіння; змістово-рефлексійний, в процесі якого здійснюється набуття знань і професійних умінь, їх осмислення, розкриття індивідуальних особливостей і розвиток на цій основі професійно значущих якостей особистості; практико-перетворювальний, під час якого відбувається інтеграція у педагогічне середовище та творча самореалізація.

Рівні компетентності характеризуються ступенем позитивного впливу особистості на навколишню дійсність. Чим вищий рівень професійної компетентності педагога, тим глибший (суттєвий) як безпосередній, так і опосередкований вплив здійснює він на довілля (через своїх вихованців, їхніх батьків, інших людей). Це пов'язано як зі збільшенням обсягу знань, досвіду, функцій професійної діяльності, так і з розширенням повноважень особистості.

Формування професійної компетентності вихователів в період їхнього навчання у ВНЗ має певні *особливості*. Серед них: залежність ставлення до навчання, якості засвоєння предметних знань та сформованості професійних умінь від мотивації навчальної діяльності; залежність типу взаємин майбутнього фахівця із суб'єктами професійної діяльності від реальних взаємин, що склалися у нього з усіма учасниками навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі; залежність процесу управління розвитком особистості під час навчання, що здійснюється у напрямі від зовнішньої форми до внутрішньої, від якості взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу; залежність ефективності навчання від домінуючих психічних станів: урівноважені є фундаментом адекватної, прогнотованої і зваженої поведінки, неврівноважені – основою виникнення психологічних новоутворень особистості.

Вивчення *мотивації* молодих людей, які обрали спеціальність "Дошкільна освіта" у ВНЗ, засвідчило, що професійні мотиви навчання має лише третина студентів. Основна мета навчання, за їхнім визначенням: набуття професійних знань та умінь (32,1 %); набуття загального рівня культури, що відповідає поняттю "вища освіта" (30,2 %); отримання диплома про вищу освіту (27,6 %); інші (10,1 %). З'ясовано, що у студентів денної форми навчання переважає зовнішня мотивація навчання, заочної – внутрішня (як позитивна, так і негативна).

В ході експериментального дослідження були визначені особливості студентів першого курсу, що впливають на процес формування їхньої професійної компетентності: домінуючою спрямованістю є особистісна (93,9 %); серед мотивів навчання провідними виступають професійні (32,2 %) та набуття загального рівня культури, що відповідає поняттю "вища освіта" (30,1 %); самоорганізація навчальної діяльності переважно залежить від її зовнішньої регуляції викладачем і особистого ставлення студента до викладача; студенти першого курсу недостатньо володіють своїми психічними процесами, не вміють здійснювати їх вольову регуляцію; швидкий темп роботи є для них найбільш оптимальним, оскільки не дає змоги відволікатися і виступає корегулятором активності психічних процесів під час навчання; самооцінка більш ніж на 75 % є неадекватною: у 43,7 % студентів вона завищена, у 31,4 % – занижена. Водночас самооцінка змінюється під впливом нового соціального середовища і набуття професійних знань.

Емпіричні професійні знання студентів першого курсу та знання, набуті протягом першого року навчання, мають відокремлений від реалій життя характер – студенти не вміють використовувати такі

знання у конкретній життєвій ситуації, відчувають труднощі у їх передачі. Педагогічні якості, серед яких провідними є емпатія та комунікативність, розвинені недостатньо. Комунікативність як професійно значуща риса характеру майбутнього вихователя дітей дошкільного віку притаманна лише 8,2 % студентів. Низький і дуже низький рівень розвитку емпатійних здібностей виявили 40,1 % студентів. Любов до дітей у них має декларативний характер і не поєднується з вимогливістю.

Загальновідомо, що у вищому навчальному закладі вихідна (загальна) мета навчання визначається напрямом розвитку суспільства та основною концепцією освіти; оперативні цілі – завданнями навчального закладу та стандартами освіти, а конструктивні – завданнями навчального предмета та потребами суб'єктів навчання. Узгоджуються вони через зміст навчальної дисципліни та способи організації взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Зміст професійної підготовки вихователів дітей дошкільного віку та організація навчальної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ є основними напрямками педагогічного впливу на студентів для формування їхньої професійної компетентності.

Крізь призму кожної навчальної дисципліни узгоджуються та досягаються цілі навчально-виховного процесу: формування особистості, підготовка сучасного конкурентоздатного педагога, компетентного вихователя дітей дошкільного віку. Методичною основою кожної навчальної дисципліни є її методичний комплекс, який передбачає, поряд із змістом робочої навчальної програми, визначення методів до кожного навчального модуля, що відповідають ідеї узгодження тріади – надмети (формування особистості), мети (становлення студента як майбутнього педагога) і цілей кожного навчального заняття.

Методика формування професійної компетентності майбутніх вихователів охоплювала взаємоузгоджені з метою і цілями навчання студентів у вищому педагогічному навчальному закладі засоби та методи педагогічного впливу на їхню мотиваційну, когнітивну та діяльну сферу. Основою методики стало поетапне оволодіння студентами навчальними модулями загальноосвітніх та фахових дисциплін. Засвоєння кожного модуля дало студентам змогу поетапно досягати визначеної цілі навчання, оволодівати вміннями та якостями, що необхідні вихователю для вирішення професійних завдань та виконання фахових функцій.

Методичні підходи при організації навчальної взаємодії викладача і студентів полягали в поетапному розширенні потенційних можливостей останніх за рахунок побудови навчальних занять таким чином, щоб отримані знання знаходили своє практичне втілення на певному етапі розвитку особистості й розкривали перспективи їх застосування у майбутньому як основи професійного та особистісного успіху; диференціації змісту навчання залежно від життєвого досвіду, рівня попередньої підготовленості, психологічних особливостей студентів. При опануванні студентами системою запропонованих знань та практичних умінь акцент ставився на нескінчених можливостях творчого використання отриманої інформації та набутих умінь. Для цього використовувалися два типи навчальних ситуацій: репродуктивна (адаптаційна) та продуктивна (творча).

Методика поетапного формування професійної компетентності вихователів дітей дошкільного віку полягала у забезпеченні послідовного проходження студентами етапів адаптації до умов навчання та оволодіння мета- та спеціальними вміннями учіння, індивідуального розвитку особистості в навчально-виховному процесі на основі отриманих фахових знань і умінь та поступової інтеграції в педагогічну сферу соціального середовища.

I етап (адаптаційно-орієнтувальний) передбачав створення сприятливих умов для успішної адаптації студентів у середовищі вищого навчального закладу, попереднє вивчення студентської групи. Цілі: вивчити типові та індивідуальні особливості студентів для забезпечення оптимальних умов їхньої адаптації до навчального середовища ВНЗ, допомогти увійти в навчальне середовище і відчути себе у ньому комфортно завдяки оволодінню загальнонавчальними вміннями, прийняттю і засвоєнню правил взаємодії в педагогічному середовищі.

Засоби досягнення визначених цілей: залучення студентів до різноманітних педагогічних ситуацій взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, використання емоційно забарвленої та гуманістично спрямованої навчальної інформації, діагностичних методик, обробка та аналіз отриманих результатів.

II етап (змістово-рефлексійний) передбачав формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів шляхом оволодіння ними фаховими компетенціями в процесі виховного і розвивального навчання, розкриття і подальший розвиток професійно значущих якостей. Цілі: формування професійної компетентності в процесі навчання, розкриття і розвиток потенційних можливостей та професійно значущих якостей вихователів.

Засоби досягнення окреслених цілей: диференціація навчальних завдань відповідно до стилю навчальної діяльності, рівня професійної мотивації особистості, попередньої підготовки та якості оволодіння знаннями, розвитку професійно значущих якостей; надання системи фахових знань; вияв поваги до студентів та залучення їх до виконання навчальних завдань на засадах інтеграції та взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, що забезпечує виховний і розвивальний вплив;

використання прийомів заохочення та стимулювання самостійності й активності у пізнанні та діяльності; широке використання прийомів вправлення для формування фахових умінь на основі отриманих знань та набуття початкового педагогічного досвіду, акцентування уваги і підтримка зусиль особистості щодо вияву та розвитку професійно значущих якостей.

III етап – практико-перетворювальний. Цілі: забезпечити практичну підготовку вихователів до професійної діяльності, задіяти механізми самоорганізації власної навчальної діяльності та професійного й особистісного самовдосконалення.

Засоби досягнення окреслених цілей: розроблення методичного комплексу навчальної дисципліни, в якому передбачено тісний зв'язок теоретичного матеріалу із завданнями практичної підготовки, широке впровадження інтерактивних прийомів навчання, урахування індивідуальних особливостей студентів, залучення до різноманітних видів діяльності: навчальної (теоретичної і практичної), організаційної, наукової, просвітницької, артистичної, шефської, волонтерської тощо.

Висновки. Результати фахової підготовки вихователів розглядаються в сучасній освіті у категоріях компетенцій та компетентності. Під "компетенцією" розуміють наперед задану вимогу до освітньої підготовки (стандарт, опис повноважень, професіограму, дескриптор професії), потенційну можливість особистості; "компетентність" – як професійну підготовленість і реалізовану здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Її структуру становлять мотиви, знання, уміння професійної діяльності, ставлення особистості і професійний досвід.

Професійну компетентність вихователя дошкільного навчального закладу ми визначаємо як його здатність розв'язувати завдання професійної діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно значущих якостей, серед яких провідними є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатія та комунікативність. Її структурними компонентами є мотиви, системні знання, фахові уміння та професійно значущі якості особистості. Такі якості в результаті набуття особистістю професійного досвіду закріплюються і з часом посідають серед компонентів чільне місце. В умовах ступеневої підготовки у вищому навчальному закладі *професійна компетентність випускника* визначається базовою і розглядається як *здатність трансформувати особистісні та навчальні здобутки (знання, уміння, професійно значущі якості) у площину професійної діяльності.*

Вимоги до компетентності вихователя ДНЗ визначені Галузевими стандартами вищої освіти, що містять перелік професійних компетенцій, а кваліфікації та посаді вихователя відповідає освітньо-кваліфікаційний рівень "бакалавр". Аналіз змісту фахових компетенцій, представлених у Галузевих стандартах вищої освіти, засвідчив, що алгоритм побудови освітньо-професійної програми підготовки фахівця за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр": виробничі функції, типові завдання діяльності, професійні уміння є виправданим, оскільки вибудований на засадах компетентнісного підходу і передбачає постійне залучення студентів до практичних ситуацій вирішення професійних завдань. Однак розвиток системи дошкільної освіти потребує від сучасних вихователів нових фахових умінь, що пов'язані з поширенням інклюзивної освіти, упровадженням в освітній процес комп'ютерних технологій, педагогізацією батьків тощо. Це обумовлює необхідність перегляду змісту галузевих стандартів. Виникає потреба узгодженості системи фахової підготовки педагогів дошкільного фаху з європейською системою, що має лише два освітні рівні (бакалавр та магістр) і відрізняється від вітчизняної як за змістом, так і термінами підготовки фахівців.

Ступенева підготовка забезпечує різний рівень і, відповідно, різну глибинність професійної компетентності, обсяг кваліфікації та соціально-громадської спрямованості діяльності дошкільного педагога. Підготовку вихователів за ОКР "бакалавр" в умовах ступеневої підготовки фахівців неможливо розглядати ізольовано від попереднього та наступного освітньо-кваліфікаційних рівнів. Цей рівень має свої особливості: найбільш тривалий за часом, з'єднує попередні й наступні рівні, забезпечує базову вищу освіту і базову професійну компетентність вихователя.

Етапами формування професійної компетентності вихователів в умовах університетської підготовки є: адаптаційно-орієнтувальний, змістово-рефлексійний, практико-перетворювальний. Кожний з етапів має свої завдання і характеризується домінуючими циклами взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що поступово ускладнюються. На першому етапі використовуються способи взаємодії, що забезпечують введення особистості у навчальну професійно спрямовану діяльність, а також розподілення дій викладача і студентів (навчання і учіння). На другому етапі використовуються репродуктивні (імітовані) і підтримані викладачем дії студентів. На третьому – саморегульовані, самоспонукальні та самоорганізовувальні дії. Така побудова навчально-виховного процесу обумовлює поетапне використання методів: від пояснювально-ілюстративних, репродуктивних на першому етапі до методів проблемного викладу, частково-пошукових на другому та дослідницьких на третьому.

Поетапну систему роботи з формування професійної компетентності вихователів на засадах компетентнісного та індивідуально-диференційованого підходів передбачає постійне залучення

суб'єктів навчально-виховного процесу у практичній ситуації діяльності і забезпечує розвиток професійно значущих якостей та можливість трансформації особистісних та навчальних досягнень студентів у сферу професійної діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. *Перспективним вважаємо вивчення* специфічних особливостей кожного етапу формування професійної компетентності майбутнього фахівця, розвитку інтегративних процесів при вивченні студентами дисциплін загальноосвітнього та професійного циклу, формування міжпредметної компетентності викладачів вищої школи; удосконалення Галузевих стандартів вищої освіти та методик фахової підготовки вихователів.

Результати виконаної роботи дають підстави обґрунтувати *рекомендації та пропозиції* щодо поліпшення процесу формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки: на законодавчо-нормативному рівні розробити нові Галузеві стандарти спеціальності "Дошкільна освіта" згідно з Національною рамкою кваліфікацій і урахуванням вимог, які висуває до вихователя сучасне суспільство; керівникам відповідних підрозділів вищих педагогічних навчальних закладів і закладів післядипломної педагогічної освіти розробити інструкції щодо створення викладачами навчально-методичних комплексів фахових дисциплін, у яких навчальні модулі узгоджуються із професійними компетенціями фахівців, зафіксованими у Галузевих стандартах вищої освіти; проректорам/заступникам директорів педагогічних навчальних закладів з науково-методичної та навчальної роботи провести семінари та семінари-практикуми з метою підвищення наукової і методичної готовності педагогічних кадрів до формування професійної компетентності вихователів.

Література

1. Артемова Л. В. Реалії та перспективи розвитку дошкільної освіти України в контексті ключових позицій Болонської декларації / Л. В. Артемова // Вісник Глухівського державного національного педагогічного університету ім. О. Довженка. – 2010. – Вип. 16. – С. 10–14.
  2. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Університет, 2011. – 320 с.
  3. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 6.010101 "Дошкільне виховання" / Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч та ін. ; наук. кер. В. Бондар. – К. : МОН України, 2005. – 104 с.
  4. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010101 "Дошкільне виховання" / Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч та ін. ; наук. кер. В. Бондар. – К. : МОН України, 2006. – 258 с.
  5. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. Беленька, О. Богініч, З. Борисова та ін. / за ред. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с. – С. 47–98.
- Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.